

JOAN FUSTER I MIQUEL DOLÇ

Pere Rosselló Bover

Universitat de les Illes Balears

1. PRIMERS CONTACTES

El 31 d'octubre de 1949 Joan Fuster i Miquel Dolç ja es coneixien personalment. En aquesta data apareixen en una fotografia amb membres del Grup Torre, feta segurament arran d'una lectura de l'escriptor mallorquí en casa de Miquel Adlert. En aquests temps Fuster participava en les activitats del grup Torre i havia corroborat la defensa apologetica de Xavier Casp que Miquel Dolç havia fet en un article a *Destino* titulat «Xavier Casp y Valencia».¹ I, en contra de l'opinió de Manuel Sanchis Guarner i de Carles Salvador, Fuster havia signat una carta col·lectiva de suport a Casp.²

Un altreencontre entre Dolç i Fuster de què tenim constància es produí el 1954, quan Joan Fuster viatjà a Mallorca per participar en els actes alternatius que els poetes joves mallorquins havien organitzat amb motiu del centenari del naixement de Miquel Costa i Llobera i de Joan Alcover, tot coincidint amb el d'Arthur Rimbaud. Aquesta vegada Manuel Sanchis Guarner li havia encarregat una ponència sobre el *Panorama actual de les lletres valencianes* i, a més, l'escriptor de Sueca havia participat en un certamen poètic en què va obtenir un accèssit.³ A Mallorca Fuster va escoltar la conferència que Miquel Dolç va llegir en els actes oficials del centenari i, segons va constatar en un dels seus quaderns, en la seva opinió l'autor de Santa Maria del Camí «no va dir res de nou ni d'interès.»⁴ Aleshores Dolç era professor a l'institut d'Osca i encara no residia a València. La trobada de Fuster amb els escriptors mallorquins va deixar petjada. Tot i uns certs recels cap al món tancat de la intel·lectualitat illenca, s'interessà per l'obra dels poetes insulars, però no veia clar l'acostament dels poetes mallorquins a la Generació del 27.

A mitjans anys 50 Fuster i Dolç començaren a escriure's. El 21 de juliol de 1956, des del seu retir estival a Santa Maria del Camí, Dolç s'adreça per carta a l'escriptor de Sueca per demanar-li informació sobre ell i la seva obra, a més d'una fotografia, perquè li vol dedicar un article a la revista *Destino*. L'assabenta que,

---

¹ Miquel DOLÇ: «Xavier Casp y Valencia», *Destino*, 603 (26 de febrer de 1949), p. 14.

² J. Àngel CANO MATEU: «Les relacions literàries i culturals entre Carles Salvador i Joan Fuster: La correspondència inèdita» dins *Actes del Dissetè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Universitat de València, 7-10 de juliol de 2015*. Coordinat per Manuel Pérez Saldanya i Rafael Roca Ricart (Barcelona/València: Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes: Institut d'Estudis Catalans, 2017), p. 249-259. La carta de suport a Casp, que també duia per títol «Xavier Casp y Valencia», es va publicar a *Destino*, 608 (2 d'abril de 1949), p. 5 i anava signada per J. Sanç Moia, Vicent Casp, F. Navarro, F. Bord, Miquel Adlert, Joan Fuster i R. Villar.

³ Vegeu el meu article «Joan Fuster i els projectes literaris mallorquins durant la postguerra (1949-1962)» (València: Càtedra Joan Fuster-Universitat de València, en curs de publicació).

⁴ Joan FUSTER: *Dos quaderns inèdits*. Introducció i notes de Francesc Pérez Moragon (Alzira: Editorial Bromera, 2004), p. 91.

tanmateix, a la revista apareixerà una nota sense signar sobre ell,⁵ però que voldria escriure'n un treball amb més consistència. Un dies més tard, Fuster li contesta i, a més de donar-li alguna informació per a l'article, l'anima a demanar el trasllat de la Universitat de Sevilla a la Universitat de València:

«Amb Sanchis Guarnier i Miquel Tarradell hem fet càbales sobre la teva vinguda a la Universitat de València. Un d'aquests últims dies, José M. Jover, vice-degà de la Facultat de Lletres, em deia que probablement sí que vindràs. Ja ens agradaria, a tots! Has d'intentar-ho amb totes les teues forces.»⁶

Miquel Dolç, que passa el mes d'agost descansant a Cala d'Or, ja ha sol·licitat el trasllat a València, però encara no s'ha pogut posar a treballar en el projecte d'article sobre Joan Fuster, que vol que coincideixi amb l'aparició del llibre *La poesia catalana*. Tanmateix, aquest article s'endarrerirà i no sortirà fins el febrer de 1959, com veurem.

El 1956 apareixen els dos volums de *La poesia catalana*, publicada per l'Editorial Moll. Al tom segon es fa palès el coneixement que Joan Fuster té de la producció poètica dels autors balears de l'època. En referir-se al gir experimentat per la nova poesia mallorquina de postguerra, que reacciona en contra del mestratge de l'Escola Mallorquina, esmenta Miquel Dolç: «Miquel Dolç (Santa Maria del Camí, 1912) –diu Fuster–, amb *El somni encetat*, s'inicia sonorós de paisatge, de record popular, d'adolescència sensible; les *Elegies de guerra*, després, li eixamplaran el vers cap al dolor i la tensió, fins a atènyer-hi moments de viva grandesa.»⁷ És força clar que Fuster veu amb bons ulls l'escapada dels tòpics de l'Escola Mallorquina i del noucentisme i troba un valor en la presència del tema de la guerra en la poesia de Dolç, ja que implica un gir realista que defuig les idealitzacions pròpies de l'Escola Mallorquina.

2. MIQUEL DOLÇ A VALÈNCIA

L'any 1957 Miquel Dolç, que des de feia dos anys era catedràtic de llatí a la Universitat de Sevilla, passa a la Universitat de València. El mallorquí participa activament en la vida cultural valenciana i deixa molt bon record tant en el món universitari com en els cercles culturals. És segur que en aquests anys Fuster i Dolç es relacionaren més de prop i, de les seves cartes, es desprèn una evident amistat. Tanmateix, a causa de l'excés de treball, Dolç no assisteix a les reunions a què Fuster solia anar els dilluns a la ciutat de València.

En aquests anys l'interès de l'escriptor suecà pel mallorquí es va desviant més cap a la seva labor com a traductor que no cap a la seva poesia de creació, potser també perquè aleshores Dolç es lliura en cos i ànima a l'anostrament dels clàssics llatins. Així, el març de 1958 Joan Fuster comenta la traducció d'Estaci, que Dolç ha publicat, i li comunica que n'ha tret una nota a *Jornada*. Però per carta li comenta: «T'adonars de

⁵ Es deu referir a la nota que havia aparegut, sense signatura, amb el títol «La magnífica labor de J. Fuster», *Destino*, 985 (23 de juny de 1956), p. 41.

⁶ Carta de Joan Fuster a Miquel Dolç (Sueca, 26 de juliol de 1956). Arxiu Casa Joan Fuster, Correspondència, núm. 6087.

⁷ Joan FUSTER: *La Poesia Catalana* (Palma: Editorial Moll, 1956), p. 178-179.

seguida que jo no he sinó fullejat el llibre, i en aquestes condicions poc podia dir-ne: m'he limitat a deixar constància de la seua aparició. Si hi ha alguna irreverència respecte del pobre Estaci, no m'ho prengues a mal.»⁸ Per la mateixa lletra veiem que Fuster i Dolç han de ser membres del jurat d'un premi convocat per la diputació valenciana. Sembla que a l'estiu del 1958 Fuster també publica a *Jornada* una semblança de Miquel Dolç i que aquest ha tret una nota sobre *Indagacions possibles* que, per error, ha aparegut amb la signatura de Josep M. Espinàs.⁹

El 14 de febrer de 1959 Miquel Dolç publica, a la fi, l'article promès a Joan Fuster sobre la seva obra.¹⁰ Hi assenyala que en només deu anys Fuster ha publicat més d'una dotzena de llibres, la qual cosa és un fet insòlit, i més a València on és freqüent la disgregació cultural. I insisteix també en la varietat de la producció fusteriana: «¿Predomina hoy, en él, el poeta, el crítico, el ensayista? La triple vertiente no cubre aún toda su dimensión humana: surgen, de golpe, nuevos rasgos inesperados: el historiador de la literatura, el antologista, el investigador.»¹¹ Comença parlant de l'obra poètica i dels inicis a l'entorn del grup Torre. Però després assenyala sobretot el canvi experimentat amb obres com *Terra en la boca* (1953) i *Escrit per al silenci* (1954), de la qual subratlla la col·lecció de tercets de *Criatura dolcíssima*. Tanmateix, Dolç conclou que «La poesía de J. Fuster parece florecer y madurar en una lejana profundidad» i creu que ha estat aquest gènere el que l'ha portat al conreu de la crítica i de l'assaig. Així, posa en relleu la feina duta a terme des de les pàgines de *Jornada*, que avalua amb aquests mots:

«Sólo las verdaderas manifestaciones del espíritu despiertan en la sensible pluma de Fuster el sereno, fresco y justo comentario, que pone las cosas en su punto, clarifica méritos y penetra con reflexión y pasión en los más ocultos confines de la revelación artística.»¹²

Després passa a repassar els llibres d'assaig del valencià, tot subratllant que amb aquest gènere, que segons ell sempre és fragmentari i subjectiu, Fuster elabora un «análisis profundo y paciente, ordenación de puntos de vista, elaboración de principios estéticos.»¹³ Destaca els llibres *El descrèdit de la realitat*, *Les originalitats* i *Maragall i Unamuno, cara a cara*, per referir-se després a *Figures del temps*, *Indagacions possibles*, *Antologia de la poesia valenciana* i *La poesia catalana*. Dolç destaca el poder de comunicació de l'assagista valencià, que «es siempre muy fuerte e incisivo en todas las perspectivas, apretadas o minuciosas, que Joan Fuster nos pone ante los ojos.» I després passa relativament aviat per l'obra de Fuster com a erudit o estudiós de figures com Sant Vicent Ferrer, Sor Isabel de Villena o del surrealisme. Miquel Dolç acaba el

---

⁸ Carta de J. Fuster a M. Dolç datada a Sueca el dia 4 de març de 1958. Arxiu Casa Joan Fuster, Correspondència, núm. 6089.

⁹ Així es desprèn de la carta de Dolç a Fuster datada a València el 28 de setembre de 1958. Arxiu Casa Joan Fuster, correspondència, núm. 6092. Hem cregut que aquesta nota sobre *Indagacions possibles* podria haver aparegut a *Destino*, però no l'hem poguda trobar en aquesta revista.

¹⁰ Miquel DOLÇ: «La poesía y la crítica de Joan Fuster», *Destino*, 1123 (14-febrer-1959), p. 30.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

seu sintètic treball amb uns mots que resulten força clarividents que preveuen el paper que Fuster acabarà tenint dins les lletres catalanes:

«La obra literaria de Fuster se va haciendo ya fácil es colegirlo, realmente complicada. Esta semblanza sólo pretende precisar unas concordancias y establecer unas normas para la comprensión de su personalidad. Desde el retiro de Sueca, su ciudad natal, ejerce, quizá sin desearlo, un magisterio que la historia literaria tendrá que agradecerle. Su crítica, sus estudios, su misma poesía, podrán ser discutidos; pero sentiremos siempre su eficacia, su propósito, su buen sentido; nunca suscitarán la indiferencia.»¹⁴

A més, en aquest temps Miquel Dolç i Joan Fuster estan en contacte per un altre afer: la constitució de l'Aula Ausiàs March a la Facultat de Lletres de la Universitat de València.

El 7 de març de 1959 Fuster publica un article titulat «Virgilio y nosotros» a les pàgines del diari *Levante*, on parla de la tasca de Miquel Dolç com a traductor del poeta llatí. Tot apel·lant a l'autoritat d'Eugeni d'Ors, Fuster considera que Virgili impregna tota la cultura europea, per la qual cosa és un dels fonaments del món occidental:

«Virgilio está ahí: está allí como un cimiento o como una savia, sino más. Se le ha podido llamar “Padre de Occidente”, y en la medida en que este concepto, un tanto retórico, de Occidente, tiene validez, el título es exacto: todo lo que Roma, entre el mito y la herencia, significa para el europeo de hoy, Virgilio lo cifra y simboliza.»¹⁵

Fuster valora les traduccions que Miquel Dolç havia fet anteriorment, però subratlla que la traducció de *L'Eneida* era tot un repte del qual ha sortit victoriós, per la qual cosa «nuestra literatura cuenta con una versión del poema máximo de Virgilio, comparable a la mejor que pueda ofrecer cualquier otro idioma.»¹⁶ Al seu parer, més que una *traducció*, la versió de Miquel Dolç és una *reconstrucció*, ja que conserva la forma versificada, tot adaptant-se a l'hexàmetre clàssic, i, a més, fa ús d'«una pulcra precaución al escoger el léxico, el ritmo, la inflexión sintáctica», la qual cosa li ha permès aconseguir «la impresión de fidelidad definitiva que ambicionaba.»¹⁷ I pensa que això ha estat possible perquè aquesta traducció s'ha beneficiat de les dots de poeta que té el traductor. Ara bé, segons l'escriptor valencià, Dolç ha sabut esquivar tant el perill de parlar amb els seus propis mots com de traïr o de mutilar el sentit de l'original:

...«el traductor —traductor poeta— ha de mantenerse, de una parte, en guardia constante frente a sí mismo, para evitarse la libertad en sus propias palabras; de otro lado, ha de esforzarse por no defraudar la nobleza y la singularidad del original. Ambos escollos los sortea Dolç con una destreza admirable. Su “Eneida” es, desde estos puntos de vista, modélica.»¹⁸

De les explicacions de Dolç a la introducció del llibre, Fuster conclou que aquesta traducció s'adequa a la mentalitat i al llenguatge de la seva generació, la qual cosa la fa diferent de la predecessora de Llorenç Riber. Finalment, acaba constatant

---

¹⁴*Ibidem.*

¹⁵J. FUSTER: «Virgilio y nosotros», *Levante* (7 de març de 1959).

¹⁶*Ibidem.*

¹⁷*Ibidem.*

¹⁸*Ibidem.*

l'actualitat de l'obra de Virgili, el qual «aún nos dice muchas cosas. [...] Virgilio sigue siendo, por eso, un gran poeta nuestro, uno de los grandes poetas de Occidente.»¹⁹

Poc després d'aquest comentari, Joan Fuster entrevista Miquel Dolç també a les pàgines del diari *Levante*. L'escriptor i traductor mallorquí hi parla de la seva traducció i, també, de la seva poesia, d'altres projectes de traducció i de la seva labor com a professor a la universitat valenciana. A la introducció de l'entrevista Fuster torna a insistir en la importància de la versió catalana de *L'Eneida* bastida per Dolç i la col·loca al mateix costat que altres de les grans traduccions elaborades per autors catalans, com Carles Riba, Josep M. de Sagarra i Josep M. Boix i Selva. Unes versions que pensa que obligaran els futurs historiadors de la literatura catalana a dedicar-los un capítol, la qual cosa ell mateix farà anys més tard al volum *Literatura Catalana Contemporània*, on – com veurem – dedica uns quants apartats a les traduccions. Traduir les grans obres de la literatura universal al català és, per a Fuster, una de les estratègies essencials perquè la cultura catalana assoleixi la normalitat. Els valors que veu en la versió catalana de *L'Eneida*, traduïda per Miquel Dolç, el duen a afirmar:

«Pienso que, en el caso de Dolç, queda ya desmentido el aserto de E. E. Curtius, de que no se puede gozar de la “Eneida” a través de una traducción. Dolç nos ha dado en romance –sostenido en el ritmo severo del hexámetro, esfuerzo sin precedente en las literaturas románicas– un equivalente tan justo y tan bello del original latino, que el ilustre crítico alemán, de haber podido llegar a conocerlo, habría admirado en toda su trascendencia.»²⁰

A l'entrevista, Miquel Dolç es refereix a la importància de *L'Eneida* per a la cultura occidental i, més concretament, per a la catalana. I considera que aquesta tradició grecoromana en l'actualitat està molt oblidada, però que encara és viva a Mallorca.²¹ L'autor es refereix a les dificultats de la seva versió, en què no sols ha pretès traduir els conceptes i les idees, sinó també els valors estilístics. I després parla dels nous projectes que té en marxa: la traducció de l'*Apologètica* de Tertulià –en col·laboració amb Guillem Colom–, la resta de l'obra de Virgili per a la Bernat Metge, una altra versió de *L'Eneida* en prosa i la versió al castellà de Catul. Fuster assenyala que Dolç és també poeta i crític literari, per la qual cosa dona compte del poemari que aleshores té en procés, *Flama*, i de dos projectes que no varen arribar a port: «Un “Llibre de Mallorca” tengo también en proyecto, que será a la vez una visión de mi isla natal y una antología de textos literarios, de diversos autores, inspirados en su paisaje.»²²

---

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ J. FUSTER: «Conversación con Miguel Dolç», *Levante* (17-maig-1959).

²¹ Carme Bosch incideix també en la relació entre Mallorca i l'interès per determinats autors clàssics en el seu treball sobre Miquel Dolç. Vegeu Carme BOSCH: «Miquel Dolç humanista», *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, 40 (1984), p. 309-320.

²² *Ibidem*. No hem trobat aquests treballs en cap de bibliografies consultables de Miquel Dolç. Tanmateix, Miquel Dolç va fer alguns treballs sobre la relació entre paisatge i literatura en alguns autors concrets, com són els articles «El sentiment de la natura en l'obra rimada de Ramon Llull», *Estudis Romànics* (1961), p. 15-27; «Ocells i arbres en el *Llibre d'Amic e Amat*», *Estudis Romànics* (1962), p. 63-71; o «La Serra mallorquina de Joan Alcover», *Miscellanea barcinonensia*, 36 (1973), p. 109-125.

A l'entrevista també parlen de la dedicació a la crítica literària en revistes i periòdics de Barcelona i de València, a la tasca a l'ensenyament universitari i a la implicació del professor i poeta en la vida cultural valenciana. Dolç assenyala el bon ambient que ha trobat entre els alumnes valencians i explica la impressió que li ha causat València, opinió que fa palesa la seva sintonia amb el catalanisme:

«—Al principio, y para quien viene de fuera, el panorama cultural valenciano produce una impresión un poco caótica. Pero un conocimiento más profundo y directo permite en seguida localizar en él a una serie destacadísima de valores importantes. Al margen ya de esto, considero muy esperanzador el espíritu que anima a un buen sector de la juventud intelectual valenciana: un espíritu bien orientado, que sabe a dónde va, asentado sobre una clara conciencia de la unidad de cultura que liga esta tierra vuestra a las Baleares y al Principado. De este movimiento ha surgido el Aula Ausiàs March, que la Facultad de Letras ha creado formando parte de los Cursos de Lengua y Cultura Valenciana, dirigidos por el doctor San Valero...»²³

La labor de Miquel Dolç com a estudiós dels clàssics també queda reflectida en el «Panorama literari valencià», la crònica literària que Joan Fuster escriu per al *Cap d'Any 1960* de la Biblioteca Raixa. Allà, tot i tractar-se d'un opuscle, inclou en la llista dels llibres valencians publicats el curs anterior *Virgili i nosaltres*, editat per Lo Rat Penat: «un fascicle admirable –en l'opinió de Fuster– en el qual el poeta i humanista mallorquí, tan vinculat a València, estudia la vigència i l'estímul de Virgili en la tradició literària dels Països Catalans.»²⁴

El 1960 també apareix el cinquè i últim tom de la traducció dels *Epigrammes* de Marcial al català, realitzada pel professor i poeta de Santa Maria del Camí. A la secció «Libros catalanes» de *Destino*, Joan Fuster subratlla que fundacions com la Bernat Metge compleixen un paper important en la normalització de la nostra cultura, a manca del suport de les institucions oficials i estatals. Fuster lloa el paper de Cambó com a mecenes, però es pregunta si la burgesia catalana ha fet tot el que podia per a la cultura. Ara bé, assenyala que els més de cent trenta volums que la Bernat Metge aleshores duia publicats ens situen en el primer pla internacional quant a les edicions dels autors clàssics.

Abans d'entrar en el comentari de la traducció de Marcial, Joan Fuster lloa la trajectòria de Miquel Dolç com a traductor dels clàssics llatins i com a professor de la Universitat de València. I es refereix a la dificultat que traduir Marcial presenta, sobretot a causa de la concisió i de la ironia dels seus versos. Segons ell, Dolç ha conservat en la seva versió la fidelitat a l'original: «Podemos leer a Marcial, gustar el “sabor humano” de sus libros, acusar su fuerza mordiente y realista, en el noble y dúctil catalán de Dolç, sin que se nos escape nada de la insidiosa ironía del hispanorromano. Nada o casi nada.»²⁵ Però també qüestiona que el traductor hagi obviat els fragments

---

²³ *Ibidem*.

²⁴ Joan FUSTER: «Panorama literari valencià» dins *Cap d'Any 1960* (Palma: Editorial Moll, 1960), p. 42.

²⁵ J. FUSTER: «Libros catalanes», *Destino*, 1209 (8-10-1960), p. 32.

més obscens de l'autor llatí, criteri que no comenta, però que fàcilment es veu que no comparteix.²⁶ Tot i això, quan acaba, no regateja el valor del treball del traductor:

...«si en muchos pasajes de tema y expresión desembarazados el traductor sortea el riesgo de crudez con ingeniosos eufemismos o giros de apariencia inofensiva, en otros de franca obscenidad se ha abstenido de darnos su versión. Dolç lo justifica con buenas razones. El criterio de la Bernat Metge en este aspecto podría ser discutido. ¿Qué hará cuando le toquen en turno de sus ediciones Aristófanes, Petronio y “tutti quanti”? ¿O renunciará a ellos? Esto aparte, el Marcial de Miquel Dolç constituye, por la pulcritud del “anostrament”, la erudición de sus comentarios y lo certero del estudio inicial, una admirable contribución a nuestro joven y sesudo humanismo.»²⁷

El 31 de març de 1960 Miquel Dolç convida Joan Fuster a participar en una lectura poètica a la Facultat de Lletres de la universitat, que s'ha de celebrar el 4 d'abril amb motiu de la festivitat de Sant Isidor, patró dels estudis de lletres. Suposam que aquesta lectura té lloc dins les activitats de l'Aula Ausiàs March.

El 1962 Miquel Dolç publica una llarga ressenya del llibre de Joan Reglà i Joan Fuster *Joan Serrallonga: Vida i mite del famós bandoler*, que apareix a la revista *Universidad* de Saragossa.²⁸ Es tracta d'un llibre format per dos treballs: el primer, de Reglà, aleshores també professor de la Universitat de València, sobre l'entorn històric de l'època i sobre la vida del bandoler Joan Sala; i el segon, de Fuster, sobre la llegenda literària formada entorn d'aquest bandit més conegut amb l'àlies de Serrallonga. Quant al comentari de la part escrita per Fuster, Dolç assenyala que no s'ha limitat a una simple enumeració de dades, sinó que hi ha practicat una autèntica interpretació. A més, subratlla: «Su ensayo, dividido en cinco capítulos o etapas, revisa la formación del mito del bandolero catalán en el teatro y la novela del barroco hasta la exaltación romántica del “héroe”, especialmente personificada por Víctor Balaguer, y el final de la evolución legendaria en el poema de Maragall.»²⁹

El 1964 apareix la versió d'*Els Lusíades*, de Camoëns, obra traduïda per Guillem Colom i Miquel Dolç. N'apareix una nota a *Destino* a la pàgina coordinada per Josep M. Espinàs.³⁰ Potser aquestes breus línies siguin de Fuster, ja que a l'epistolari hi ha una tarja en què Dolç li agraeix l'atenció que li ha dedicat.³¹

---

²⁶ Anys més tard, Miquel Dolç dona alguna llum sobre aquest tema de la supressió dels fragments obscens: Fuster «Narra a propósito con su ingénito garbo la pequeña historia de mi edición de Marcial en la “Bernat Metge”, con la drástica omisión de los epigramas “obscenos” en el texto catalán. Por supuesto, como él mismo recuerda, mi versión no tenía huecos ni puntos suspensivos. Pero lo que ignora es que el verdadero censor, singularmente encarnizado con las piezas de fondo homosexual –lo supe años más tarde–, había sido precisamente aquel mismo “intel·lectual rigorós, impàvid, d'un liberalisme puntual”, que un descendiente suyo, tan impávido como él, ha motejado de “fascista”. ¡Vivir para ver! Dicho sea con perdón (y con tristeza)». Miquel DOLÇ: «Inconfortable actitud de Joan Fuster. Escolios a nuestra crónica», *La Vanguardia* (3 de setembre de 1970), p. 10. Els mots «intel·lectual rigorós, impàvid, d'un liberalisme puntual» que Dolç cita són precisament de Joan Fuster, del primer volum de la seva *Obra Completa*, que els aplica a Carles Riba. *Apud* Salvador ORTELLS MIRALLES: *Veure dins els versos. La poesia de Joan Fuster* (València: Universitat de València, 2018), p. 314.

²⁷ J. FUSTER: «Libros catalanes», *Destino*, 1209 (8-10-1960), p. 32.

²⁸ *Universidad*, XXXIX (Saragossa, 1962), p. 331-332.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ «Letras catalanas», *Destino*, 1436 (13 de febrer de 1965), p. 34.

³¹ No hem trobat a *Destino* durant els anys 1964 i 1965 cap ressenya de Fuster sobre aquest llibre.

3. MIQUEL DOLÇ, DE MADRID ESTANT

El juny de 1968 Miquel Dolç assisteix a l'homenatge que es ret a Joan Fuster a València.³² Però a la tardor d'aquest any es trasllada a la Universitat Autònoma de Madrid. És de suposar que des d'aleshores els contactes directes entre Dolç i Fuster disminueixen, però l'interès de cada un per l'obra de l'altre segueix ben viu. El setembre de 1970, arran de la publicació d'*Heretgies, revoltes i sermons* i del segon volum de les Obres Completes de Fuster, Miquel Dolç dedica un article a Joan Fuster a les pàgines de *La Vanguardia*, en el qual es refereix a l'actitud intel·lectual incòmoda i polèmica de l'escriptor valencià. Segons Dolç, aquesta actitud fa que Fuster sigui, «por su labor fecunda, sólida y amena a un tiempo, uno de los escritores catalanes (catalán de Sueca) más interesantes de nuestro tiempo y más incapacitados para provocar la indiferencia.»³³ Dolç es pregunta quins són els límits entre els estudis, plens de dades rigoroses, i l'assaig en el cas dels textos fusterians i creu que aquests límits es troben en «el desenfado en el uso de los datos y la insolencia, más o menos disfrazada, en las formulaciones.»³⁴

El 23 de març de 1972 Miquel Dolç publica un altre article a *La Vanguardia* titulat «Joan Fuster ante el País Valenciano. Una contraseña realista», en el qual recorda la polèmica que havia generat la publicació d'*El País Valenciano* deu anys abans. L'article és motivat per l'edició en català d'aquest llibre polèmic, dins el volum tercer de les obres completes, al qual Fuster no va voler fer cap canvi ni esmena. Dolç relaciona l'aparició d'aquest llibre amb el desè aniversari del naixement d'Edicions 62 i de la publicació de *Nosaltres, els valencians*. Però sobretot caracteritza l'aportació de Fuster com el fruit d'una actitud realista davant el País Valencià, que desmunta els vells tòpics idealitzadors, tot i resultar incòmode. Dolç creu que els posicionaments de Joan Fuster han coincidit amb l'aportació de tota una sèrie d'historiadors de la Universitat de València que han obert noves vies d'estudi, paral·leles a un nou creixement del sector editorial. Així, considera que la seva manera d'analitzar la història ha obert el camí a uns nous plantejaments que, tot i que siguin polèmics, han dut a un coneixement més real del país. Perquè *El País Valencià* «es –segons Miquel Dolç– todo él, de punta a punta, un enorme ensayo, vivo y entretenido, que se salta a veces las reglas del juego, pero sin dejar de presentarse siempre como un buen régimen higiénico que no a todos

---

³² Com explica Antoni Furió, es deu tractar de l'homenatge fet a l'Ateneu Mercantil, arran de la publicació de les Obres Completes: «La presentació de les Obres Completes es va fer a València en la llibreria Tres i Quatre, en un decorat presidit per vuit panells decoratius de l'Equip Realitat que representaven l'escriptor en diverses actituds al·legòriques i de mida quasi natural. La publicació de l'obra completa serví també d'excusa per a un homenatge a Fuster, en l'Ateneu Mercantil de València, que congregà les forces vives del món intel·lectual local i regional i obtingué l'adhesió de destacades personalitats de tota l'àrea catalana i de l'estat espanyol, fins i tot la d'aquells que havien estat –i continuarien sent-ho– aferrissats contradictors seus, d'Antonio Tovar i Pedro Lain Entralgo a José Luis Aranguren.» Antoni FURIÓ: *Àlbum Fuster* (València: Alfons el Magnànim, 1994), p. 153.

³³ Miquel DOLÇ: «Inconfortable actitud de Joan Fuster. Escolios a nuestra crónica», *op. cit.*

³⁴ *Ibidem.*

ha convencido, pero que mide como un termómetro la sinceridad y la ética del escritor.»³⁵

El 1972 també apareix un altre llibre important de Joan Fuster: *Literatura catalana contemporània*. En el recorregut quasi exhaustiu de Fuster per la literatura catalana des dels finals del segle XIX fins a 1961, no oblida l'escriptor de Santa Maria en diversos capítols. No sols en parla com a poeta, sinó també com a traductor i com a estudiós de la literatura. Com a traductor, en primer lloc, es refereix a la versió feta en col·laboració amb Guillem Colom d'*Els Lusíades*, de Camoëns. I ja als capítols finals del llibre, quan tracta sobre les traduccions realitzades durant la República i la postguerra, torna a referir-se a Miquel Dolç:

«Miquel Dolç tradueix *L'Eneida* (1958). Dolç reïx en la seva aspiració en acostar-se a “la inflexió acústica” de la mètrica llatina, i es val d’una dúctil adaptació de l’hexàmetre, paral·lela a la que Riba va fer servir en la seva *Odissea*. La seva erudició humanística –Dolç és col·laborador habitual de la Bernat Metge, en la qual ha publicat versions de les *Bucòliques*, de Marcial, d’Estaci– garanteix, a més, la solvència tècnica de la seva feina. Amb l’ajuda de Guillem Colom, Miquel Dolç ha traduït també *Els Lusíades* (1964) de Camoëns, subjectant-se a models estròfics semblants als del text portuguès.»³⁶

Quant a la seva obra poètica, com és lògic, li dedica un major espai que el que li havia prestat a *La poesia catalana*. En primer lloc, es refereix a Marià Villangómez i a Miquel Dolç com a autors que passen d’estar sota la influència de l’Escola Mallorquina a fer una poesia nova, renovadora, que respon a l’estil realista dels anys 50:

«*El somni encetat* (1943) i *Ofrena de sonets* (1946), de Dolç, apleguen poemes encara subjectes als cànons i als temes de l’“Escola”. En *Elegies de guerra* (1948) –i el títol és prou indicatiu–, en *Petites elegies* (1958), en *Flama* (1962), Dolç duu els seus versos a preocupacions i a visions menys decoratives, i les seves paraules i la seva tècnica es fan més responsables i austeres.»³⁷

I després afegim, tot parlant del canvi entre els seus dos primers llibres i els següents:

«D’alguna manera, tant en Miquel Dolç com en Marià Villangómez, molt més sens dubte en aquest darrer, es reproduïx aquella transició que advertim en els poetes de la mateixa “generació” nadius del Principat –Joan Teixidor, Joan Vinyoli...–: una major gravetat, de ressonàncies meditadores, de melangia, de drama ja digerit. Però potser no és en va que s’és fill de l’“Escola Mallorquina”, i per això Dolç i Villangómez, a diferència dels seus homòlegs peninsulars, més greus i eixuts, conserven, com un automatisme o com una convicció inamovible, l’hàbit de les formes retòriques voluptuoses, un cert gust de l’esplendor verbal, l’enyorança d’un “classicisme” entrançable.»³⁸

A més, Dolç és un dels autors que ha estat emprat com a font per Fuster en la seva *Literatura catalana contemporània*, ja que l’esmenta en caracteritzar la poesia de Joan Llacuna i la de Bartomeu Rosselló-Pòrcel.

³⁵ Miquel DOLÇ: «Joan Fuster ante el País Valenciano. Una contraseña realista», *La Vanguardia* (23 de març de 1972), p. 49.

³⁶ Joan FUSTER: *Literatura Catalana Contemporània* (Barcelona: Curial, 1976²), p. 407.

³⁷ *Ibidem*, p. 355.

³⁸ *Ibidem*, p. 356.

Miquel Dolç, conscient de la importància de *Literatura catalana contemporània*, de Joan Fuster, el comenta a les pàgines de *La Vanguardia*.³⁹ Comença subratllant el caràcter polèmic que el llibre pot tenir i la dificultat d'estudiar una producció literària que, en el moment de l'aparició del llibre, encara s'estava produint. És a dir, que encara no era *història* i que, per tant, podia ser acusat de falta de perspectiva. Creu que el risc que suposa un llibre com aquest es correspon a una manera d'actuar molt característica de Joan Fuster, que mai no s'ha conformat a tractar temes fàcils i no conflictius. Lluny de ser uns simples apunts d'un lector, Dolç considera que Fuster en *Literatura catalana contemporània* és «un verdadero militante, todo lo singular o divertido que se quiera, pero también informado, reflexivo y obstinado. Es evidente que, en este choque de supuestos casi contradictorios, su “Literatura catalana contemporània” no debe responder al esquematismo expositivo de un “manual escolar”, ni, por su voluntad selectiva, al acopio indiscriminado de un “repertorio”, ni, en virtud de su desdén por toda actitud “professoria” –como diría Quintiliano–, a una “historia crítica”.»⁴⁰ A més, assenyala que Fuster no presenta la literatura com un fet aïllat, sinó que la situa i l'explica per la relació amb moviments socials, històrics, econòmics o lingüístics. Fuster, però, no eludeix mostrar dades concretes, tot entrant en l'anàlisi d'alguns escriptors, sense quedar-se exclusivament en panorames generals. Ara bé, conscient de les seves limitacions, Fuster s'ha limitat a alguns autors i n'ha deixat altres de costat, com no podia ser d'altra manera en una obra d'aquestes dimensions.

El 1973 Joan Fuster dirigeix la col·lecció Clàssics Albatros, de l'editorial Albatros de València, en la qual es reediten *Flor d'enamorats*, de Joan Timoneda – volum del qual l'escriptor de Sueca té cura i en redacta la introducció–, i el primer volum de les obres completes de Joan Roís de Corella. Miquel Dolç es fa ressò d'aquestes edicions en un article general sobre la recuperació dels nostres autors antics i clàssics.⁴¹ I és precisament per a la col·lecció Clàssics Albatros que Joan Fuster demana la col·laboració de Miquel Dolç per a una reedició de l'obra poètica de Bartomeu Rosselló-Pòrcel, que no s'arribarà a dur a terme perquè l'Editorial Moll també té previst reeditar-la. Dolç així ho explica a Fuster en la lletra del 26 d'octubre de 1974, on li diu:

«No he oblidat l'encàrrec que, uns mesos enrere, em vas fer sobre una edició de les poesies de Bartomeu Rosselló-Pòrcel. He trigat a contestar-te perquè l'afer dels drets d'autor em resultava difícil, pràcticament impossible, de Madrid estant. No ho he pogut resoldre fins a l'estiu passat, a Mallorca. Si t'interessa encara l'edició per a “Albatros”, obtindrem l'autorització sense dificultats.

Però mentrestant ha sorgit un entrebanc. També en Moll fa una edició de les poesies dins la col·lecció “Balanguera”. En conèixer la teva intenció, digué que hi renunciaria de bon grat, però no ho podia fer perquè l'edició ha estat preparada per l'Espriu. Potser, al meu entendre, caldria esperar aquesta edició (que no portarà, que jo sàpiga, el meu pròleg, tan elogiat per Riba).⁴² Després decidiriem. Caldria incloure-hi alguns poemes que no han figurat fins ara en

---

³⁹ Miquel DOLÇ: «Tras las huellas de la historia integral. La “Literatura Catalana Contemporània” de Joan Fuster» *La Vanguardia* (10 d'agost de 1972), p. 42.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ Miquel DOLÇ: «Una recuperación necesaria. Retorno a los textos catalanes medievales», *La Vanguardia* (13 de desembre de 1973), p. 53.

⁴² Es refereix a Miquel DOLÇ: «Bartomeu Rosselló-Pòrcel» dins *Obra poètica*, de B. ROSSELLÓ-PÒRCEL (Palma: R.O.D.A., 1949), p. 13-44.

les poesies completes de Rosselló-Pòrcel, i no crec que tampoc siguin incorporades en l'edició de "Balenguera". ¿No et sembla? Ja em diràs alguna cosa.»⁴³

L'octubre de 1975 Miquel Dolç comenta des de les pàgines de *La Vanguardia* la publicació del quart volum de les Obres Completes de Joan Fuster, que du com a títol *Assaigs*. Comença remarcant l'ambigüitat de l'etiqueta d'assaig, atès que sota aquest gènere es poden encabir obres molt diferents. Tot seguint el que Fuster mateix explica, Dolç ens diu que «los escritos reunidos ahora en el IV volumen de sus "Obres completes" corresponden, en general, al esquema del texto un poco largo y sugerido por ideas generalizadoras, al esquema, en suma, del ensayo clásico que, "derivat del venerable Montaigne, va per aquí, segons una estipulació acreditada.»⁴⁴ Després passa a comentar ràpidament els diversos llibres aplegats en aquest volum: *El descrèdit de la realitat, Les originalitats, Tres notes marginals, Perspectives de cultura...* Dolç valora sobretot l'esforç de «salvar, dándole nueva vida, la labor diseminada, por diarios y revistas, de un escritor.»⁴⁵ Creu que aquests papers aparentment fugissers mereixen ésser salvats de l'oblit perquè pertanyen a un promotor o agitador com Fuster, que sovint han generat polèmiques, com les seves valoracions d'Eugeni d'Ors o de Francesc Pujols. I, finalment, Miquel Dolç conclou amb unes frases que expliquen el tarannà d'humanista de Joan Fuster i, alhora, la seva capacitat de resistir totes les crítiques i oposicions: «No hay asunto de interés por el que Joan Fuster no muestre una permeabilidad inalterable y poderosa. Pero, esto sí, se ha inmunizado hace tiempo contra todo despropósito ajeno. Es inútil que se le queme en efigie.»⁴⁶

4. CONCLUSIONS

En aquestes pàgines hem pretès aportar les informacions més importants sobre la relació i el mutu suport establerts entre Joan Fuster i Miquel Dolç, que ens revelen molt en què va consistir la relació entre tots dos. Hem deixat de costat, perquè no en parlen ni en els articles ni en les cartes, la coincidència que hi havia entre Fuster i Dolç quant a preferir un model de llengua literària, basat sobretot en el català central.⁴⁷ La conclusió que podem treure de la nostra recerca és que, més que d'una amistat personal, la relació entre Dolç i Fuster fou una col·laboració intel·lectual, que va néixer d'un interès mutu. Fuster començà valorant la poesia de Dolç, però aviat aquest interès es desvià cap a l'obra del traductor dels clàssics i de l'estudiós de la literatura. Dolç també feu un viratge molt semblant: del Fuster poeta passà a valorar sobretot el Fuster assagista. Un i altre foren capaços d'esbrinar la part més consistent de l'obra de l'altre i feren tots els esforços per donar-la a conèixer en els mitjans periodístics en què treballaven, conscients del seu valor per a la cultura catalana.

---

⁴³ Carta de Miquel Dolç a Joan Fuster datada a Madrid el 26 d'octubre de 1974. Arxiu Casa Joan Fuster, Correspondència, núm. 6105.

⁴⁴ Miquel DOLÇ: «La virtud de la permeabilidad. Los ensayos de Joan Fuster», *La Vanguardia* (9 d'octubre de 1975), p. 51. Fuster li agraeix l'article en una breu carta del 21 d'octubre de 1975. Arxiu Casa Joan Fuster, Correspondència, núm. 6107.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Vegeu Vicent SIMBOR: *La nació literària de Joan Fuster* (València: Universitat de València, 2022).

La col·laboració entre Miquel Dolç i Joan Fuster també palesa la forta petjada que la ciutat de València deixà en l'escriptor i professor mallorquí. I, a la vegada, també el que aquest va aportar-hi des de la seva plaça de catedràtic de la universitat. Sens dubte, els anys valencians de Miquel Dolç varen ser molt productius, potser com a resultat de l'ambient en què es va moure, en el qual Joan Fuster era una peça decisiva. Tanmateix, amb la marxa de Fuster a Madrid aquesta relació no es va trencar, sinó que va continuar plenament activa i fecunda.